

זלע"נ
הסכתא החביבה
(ברנצ'א) בריינדיל בת
ר' אהרן (הכהן) קאטץ
ת.נ.צ.ב.ה.

חליצה בלילה

א. שיטת רש"י

תנן (יבמות קד.): חלצה בלילה חליצתה כשרה, ורבי אליעזר פוסל. ובתחלה סברה הגמרא שנחלקו התנאים אי מקשינן ריבים לנגעים. אמנם מסקנת הגמרא שנחלקו אי חליצה דומה לתחילת דין שצריך להיות ביום או לגמר דין שאפשר לקיים בלילה שהרי בדיני ממונות מתחילים ביום וגומרים בלילה כדאיתא בסנהדרין (לב.).

והנה במאי שחליצה נחשבת כדין מפרש רש"י בתחילת הסוגיא (ד"ה לנגעים) וז"ל מה נגעים ראייתם ביום דכתיב וכיום הראות בו אף ריבים ביום וחליצה דין הוא דגובה כתובתה עכ"ל.

ויל"ע היטב בדברי רש"י. חדא דאי חליצה הויא כדין מחמת גביית כתובתה ליגמר מהכא עיקר דין ב"ד. ובריש פרקין (קא.) ילפינן ב"ד דחליצה ממ"ש זקנים ואין ב"ד שקול עיי"ש. עוד יש לתמוה על רש"י דאי בעינן ב"ד מחמת גביית הכתובה א"כ גם בגט נצטרך ב"ד, שהרי ע"י גט ג"כ גובה כתובתה. ועיין או"ז סימן תשמ"ה שבאמת ס"ל שגט צריך ב"ד.¹

נוסף על כל זה יש לעיין בדברי רש"י ממ"ש בתו"י (מהדורת אופק) בסוגיין. וז"ל, פרש"י וחליצה דין הוא משום דכתיב זקני דמשמע סנהדרין

1. שם הובא פירוש זה בשם ריב"ן וכ"ה בשו"ת רא"ם סימן פ"ד. אמנם בהגהות מרדכי בפרקין הובא גביית כתובתה כסיבה שצריכים יום בשם רש"י. ברם דבריו שם מוסבים על סוף סוגיין שדנים אי הויא חליצה כתחילת דין או כגמר דין עיי"ש.

עכ"ל. ויש לעמוד על מה שאין ציטוטו של דברי רש"י שוה למה שיש בספרים שלפננו.

ולתרץ כל הנ"ל עיין בשו"ת חת"ס (ח"ב מאהע"ז סי' נ"ד ד"ה ביבמות) וז"ל וי"ל נהי דדיינים בעינן אבל חליצה לא מיקרי דין ולא כתב ביה משפט ולא יום. ולא כל דבר הצריך דיינים צריך להיות ביום עכ"ל. הרי שייסד החת"ס שיש דברים שצריכים ב"ד אבל אינם צריכים להיות ביום. ולפי דבריו יש לצרף את דברי רש"י בתו"ש למ"ש רש"י בסוגיין.² וא"כ רק לאחר שלמדנו דין ב"ד בחליצה כמ"ש זקנים (לעיל קא.) יש לומר דממה שע"י החליצה מתחילה גביית כתובתה מצריכים לחליצה להיות ביום. אמנם בגט שאין לנו שום מקור שצריך ב"ד אין לומר שמחמת גביית כתובתה בלחוד צריכים יום. ובזה מיושב כל מה שהקשינו לעיל.

ויש להוסיף על דברינו ולומר שאין ללמוד עיקר דין ב"ד בחליצה ובגט ממה שע"י החליצה מתחילה לגבות כתובתה מכיון שאין כתובתה כגבוייה עד לאחר שתחלוץ. וחליצתה וגביית כתובתה שני דברים נפרדים הם. וכזה הקשה בקובץ הערות (סימן פ' אות א').³ אמנם מאחר שבעינינו ב"ד מגזה"כ דזקני (כמ"ש בתו"ש בשם רש"י) י"ל דגביית כתובתה, דהוי מקצת דין כשלעצמה, ביחד עם מה שצריכים ב"ד גורם לחליצה שצריך להיות ביום.

לפי דברי החת"ס שיש לחלק בין היכא שצריכים ב"ד להיכא שצריכים יום, מצאנו מקום לפתור כמה קושיות האחרונים. הנה למדנו במס' סנהדרין (יג:) דסמיכת זקנים בג'. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מסנהדרין ה"ג). ובמנ"ח (מצוה תצ"א) חקר אי סמיכת זקנים צ"ל ביום מאחר שצריך ב"ד.

2. עיין בהמשך דברי החת"ס שדן איך ילפינן יום בחליצה מגביית כתובתה והרי כתובה אינה אלא מדרבנן ולכאורה בעינן יום בחליצה מה"ת. ועיין בספר טיב חליצה (השמטות לסימן א'). ובמ"ש לענין גט עיי"ש בחת"ס שכתב כעין דברינו.

3. כה"ג מצאנו בתוס' מהר"ם שבשיטת הקדמונים בענין אחר (לעיל קא. ד"ה ואין ב"ד שקול).

ולפי דברינו י"ל דסמיכת זקנים לא צריך יום, אע"פ שיש צורך בב"ד לסמיכת זקנים מ"מ אין הסמיכה דין ומעשה ב"ד. ולא כל מקום שצריכים ב"ד צריכים יום וכנ"ל. לפי כל הנ"ל יש לפרש הא דקי"ל שכותבים פרוזבול אפילו בלילה,⁴ זאת אומרת, למרות שפרוזבול צריך ב"ד מ"מ אינו מעשה ב"ד להצריך יום.

ב. דיני ממונות דנים ביום וגומרים בלילה

תנן (סנהדרין לב.) דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה. ודבר זה צריך ביאור מדוע משונה דיני ממונות מדיני נפשות, שבדיני נפשות צריכים להתחיל ולגמור ביום. וע"י הסבר לחילוק זה נמצא הבנה יותר עמוקה במה שנחלקו התנאים אי חליצה דינה כתחילת דין או כגמר דין.

ומצאנו בזה בעזה"ת שלש גישות:

(א) בעקרון אפילו גמר דין בד"מ צ"ל ביום – למדנו במסכת ר"ה (כה:) מפסוק כי חק לישראל הוא משפט וגו' שבקדוש החדש צריכים לגמור, דהיינו שיאמרו הב"ד "מקודש", מבעוד יום. לולא הפסוק הייתי אומר שאם חקרו את העדים מבעוד יום הוי כהתחלת הדין ויכולים לגמור אפילו בלילה, קמ"ל שגם אמירת מקודש צ"ל ביום. ועיין בחידושי הר"ן שם שתמה איך אפשר בכלל לגמור הדין בלילה ולומר מקודש והרי כיון ששקעה החמה הרי החדש מקודש מאליו וא"א לקדשה למפרע? וכתב הר"ן לתרץ וז"ל ולדידי לא קשיא מידי משום דאי איתא דדיינין לקדוש החדש כדיני ממונות דדנין ביום וגומרים בלילה אלמא כולה מילתא בתר תחלת דין שדינן ליה דאי לא כיון דיום בעינן היאך גומרים בלילה וכו'. ע"כ. הרי שלדעת הר"ן בעקרון אפילו גמר דין דד"מ צריך להיות ביום אלא דאם התחיל ביום רואים את הכל כאילו נעשה ביום. ואולי יש לדמות דבריו לדברי נמוק"י המפורסמים בסוגיא דאשו משום חציו.

4. עיין הגהות מהריק"ש חו"מ סימן ס"ז סקל"א.

והנה שיטת הר"ן היא קיצונית אבל לא יחידה היא. מצאנו עוד ראשונים שסוברים כדעת הר"ן במקצת. עיין בנמוק"י לסנהדרין (יג. באלפס) שאם התחילו ביום ולא הספיקו לגומרו גומרים בלילה עכ"ל. משמע מדברי הנמוק"י שמוטב לגמור הדין ביום ורק היכא שא"א שרינן ליה לגמור בלילה. וזה כעין דברי הר"ן שבעקרון כל הדין צריך להיות ביום, אלא שלא הזכיר הנמוק"י שגמר דין שבלילה נגרר אחר ההתחלה שביום. מאידך, רש"י בפירושו למשנה (שם לב.) חולק על הנמוק"י וכתב שגומרים בלילה אם רצו.⁵ משמע שאין סיבה לכתחלה למהר הדין בכדי לגומרה ביום. ובח"מ (סימן ה' פ"ת סק"ז) קי"ל כנמוק"י שגמר דין כשר בלילה בדיעבד כשלא הספיקו לגמור ביום.

ולהסביר שיטת הר"ן שגמר דין שבלילה נגרר אחר ההתחלה ביום והוי כאילו כל הדין נעשה ביום י"ל שבדיני ממונות עיקר הדין היינו בירור העובדות. ואם ביררו הב"ד שראובן לזה משמעון בודאי חייב ראובן לשלם. וכיון שכן אין לגמר דין בד"מ תוקף כ"כ דעיקר הדין הוי התחלת הדין וכמ"ש. וכיון שאין תוקף כ"כ לגמר דין קאמר הר"ן דשדינן לגמר דין אחר ההתחלה שהוא שעיקר, כך נראה להסביר.⁶

ב) קפדינן שהתחלת הדין צריך להיות ביום – מן הטעם שביארנו
שעיקר הדין הוא ההתחלה יש לפרש את הסברא השנייה שמצאנו מדוע בד"מ מתחילים ביום וגומרים בלילה. מרן הגרי"ד, לפי עדותו של מו"ר הגר"צ שכטר, הסביר בשיעוריו לסנהדרין שהקפידה תורה שתחלת דין צריך

5. הנה המעיין בנמוק"י סנהדרין י. באלפס יראה שציטט הנמוק"י את דברי רש"י שגומרים בלילה אם רצו. אמנם כן הוא דרכו של הנמוק"י לציטט דברי רש"י בתחילת הסוגיא ואין סתירה בדבריו מחמת ציטוט זה, שברור שאינו אלא דברי רש"י.

6. ועיין פ"ת לחו"מ סימן ה' סק"ז שדן אי משא ומתן צ"ל ביום. ותלוי במ"ש שאם עיקר הדין בד"מ הוי בירור העובדות וכמ"ש מסתבר שמשא ומתן שהוא עיקר בירור העובדות צ"ל ביום. וכזה משמע מרש"י לב. ד"ה דנים ביום. מאידך ברש"י שם ל"ד ע"ב ד"ה לילה לגמר דין כתב שעיקר משפט היינו גמר דין. וצ"ע בסתירת דברי רש"י. והפשטות כמ"ש התוס' שם ד"ה יום דתחלת דין עיקר. כך העיר מו"ר הגר"מ רונצווייג.

להיות ביום. דבר כזה מצאנו בסוגיית הש"ס בב"מ נה: שאע"פ שאין ב"ד נזקקים לפחות משוה פרוטה אם הוזקקו לשוה פרוטה גומרים אפילו לפחות משוה פרוטה. תחילת הדין בעינן פרוטה, גמר דין לא בעינן פרוטה. הרי שהקפידה תורה על תחילת ישיבת הב"ד לבד. וכמו כן יש לפרש לענין יום.⁷

אמנם יש לעיין בדבר זה. הנה במסקנת הגמרא בב"מ אם התחילו ב"ד לדון על ש"פ גומרים בפחות מש"פ מצאנו שנחלקו הראשונים. הרמב"ם (הל' סנהדרין מסנהדרין כ:יא) פסק כסוגיית הש"ס שם, אמנם הרא"ש (פ"ד מב"מ סוף סי' כ') דחה סוגיא זו מההלכה. ובחור"מ סימן ו' קי"ל כרמב"ם מיהו בסמ"ע שם סק"ג פסק כדברי הרא"ש. ואי קי"ל כרא"ש אין לנו מקור לסברא זו שבד"מ הקפידה תורה דוקא על התחלת הדין.

והנה יש לחקור מה יקרה בהתחילו ב"ד לדון ביום ב' האם רשאים לגמור בליל ד' וכדומה. ונראה שד"ז תלוי בשתי הסברות שהצענו. אם נניח כסברת הר"ן שגומרים בלילה מכיון דלילה בתר יום שדינן ליה י"ל דכ"ז בלילה שבא לאחריו תיכף ומיד. ולכן א"א לגמור למחר או למחרתיים בלילה. אמנם, לסברת הגריד"ס שהקפידה תורה רק על התחלת הדין שיהיה ביום, י"ל מכיון שהתחיל ביום יכול לגמור בלילה של מחר או מחרתיים ג"כ.

ג) גמר דין שייך ללילה – סברא שלישית בסוגיא מצאנו בדברי קצה"ח. הנה פסק רמ"א כפשטות דברי הירושלמי שהובא בתוס' בסוגיין (ד"ה מר סבר) שבדיעבד אפילו התחילו לדון בלילה דיניהם דין. הסביר קצה"ח (סימן ה' סק"ב) שאע"פ שתחלת הדין פסול מחמת שהיה בלילה, מ"מ גמר הדין בהכשרו עומד. דבר זה דומה לב"ד שפסקו בלי משא ומתן שכשר אע"פ שחסר תחלת הדין לגמרי. עכת"ד. הגע עצמך אילו פסקו דין בלי משא ומתן מדוע נחשוב למה שפסקו כגמר דין, והרי לא היה שום דין לפני כן. ואם אין תחלת דין איך יש גמר דין. וצ"ל שאליבא דקצה"ח קיים

7. ויש כע"ז בכמה הלכות באו"ח שאם התחיל בהיתר יכול לגמור אפילו לאחר שהגיע זמן האיטור. הרי שקפדינן רק על ההתחלה.

תכונות מיוחדות של "גמר דין" שכשר בלילה הגם שאין שום "התחלה".

ג. בענין חליצה

והנה מה שהקשינו על הרב קצה"ח תמוה על סוגיין ג"כ. בסוגיין דעת ת"ק שחליצה בלילה כשרה כיון דמאיא חליצה לגמר דין. וצ"ע טובא דהרי לא היה שום התחלת הדין ואיך יהיה חליצה גמר דין וכשר בלילה אם לא היה שום התחלה ביום. וכזה יש להקשות על דברי הרי"ף בסנהדרין (יג: באלפס) שפסק דכיון דגומרים בלילה דין הוא שיהא סומא באחת מעיניו כשר לכתחלה ביום, דהא כל אינשי לא מטו למיחזי בלילה כדחזי סומא בא' מעיניו ביום. עכת"ד. וכבר תמהו הראשונים על דבריו דכל אדם גומר בלילה אם התחיל בכשרות היום. אבל סומא שלא התחיל בכשרות בכלל איך ידון לכתחלה.⁸ אמנם לדברי קצה"ח מבואר הכל. אם נניח שאפשר להיות בגדר גמר דין אע"פ שלא היה שום התחלה ביום מובן שחליצה וסומא כשרים בלילה.

ברם נלע"ד שיש ליישב סוגיין אפילו בלי סיוע מדברי קצה"ח. הנה למדנו לעיל (קא:): אמר רבא צריכי דייני למיקבע דוכתא דכתוב ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים. ע"כ. ובסדר חליצה להרי"ף הוסיף שצריכים ב"ד למקבע דוכתא ביממא. ועיין בפ"ת לאהע"ז (סדר חליצה סק"ד) שהביא מהיש"ש (פי"ב סימן ב') דאין לקבוע דוכתא בלילה דנראה כהתחלת דין.⁹ ואולי יש לומר דמ"ד דחליצה הוא כגמר דין ס"ל דקביעת דוכתא הוא התחלת הדין ממש, ולא רק דנראה כהתחלת הדין. ודבר זה מובן היטב לפי סברת מרן הגריד"ס דלעיל שלא הקפידה תורה אלא על תחלת ישיבת ב"ד שצ"ל ביום. שיש לומר דקביעת דוכתא הוא כתחלת ישיבת ב"ד. ויצא מזה שאפילו למ"ד חליצה בלילה כשרה אם לא קבעו דוכתא מבעוד יום א"א

8. עיין חידושי רבינו יונה, תוס' חכמי אנגליה, וחידושי הר"ן שם.

9. הנה הפ"ת הביא דהבית מאיר מדייק מהרי"ף דקביעות דוכתא צ"ל ביום דנראה כדין. אמנם המעיין בפנים דברי היש"ש יחזה דהיש"ש עצמו מדייק כזה מהרי"ף.

לחלוץ בלילה. ברם, לדברי הר"ן ששדינן לגמר דין בתר התחלת הדין א"א שיהני קביעת דוכתא למימר שהחליצה נעשה מבעו"י.¹⁰

10. וליישב דברי הר"ן מסוגיין י"ל דרק היכא שאיכא התחלת דין בזמן אחד וגמר דין אח"כ קאמר הר"ן דשדינן ליה לגמר דין בתר ההתחלה. אמנם אם תחלת הדין וגמר הדין באים כאחד לא קמיירי הר"ן בכלל. ועיין מאירי לסנהדרין לד: וז"ל יש דברים בד"מ שכולם גמר דין הם כמו קבלת עדות וקיום שטרות, ולפיכך אין מקבלים עדות ולא מקיימין שטרות אלא ביום שהתחלת דין וגמ"ד בהם באים כאחד. ואולי פליגי תנאי בסוגיין בדברי המאירי כשבאים התחלת הדין וגמ"ד כאחד. ובודאי דקצה"ח פליגי אמאירי.

ועיין או"ש פ"ב מקדה"ח ה"ח שבקדוש החדש לא אמרינן דחקירת העדים הוי כתחילת דין מכיון שקבלת העדות בקדה"ח אינו אלא עלייה וב"ד אינם פוסקים ע"פ העדות בכלל, וזה בכלל אתם אפילו מוטעים. נראה שלדברי או"ש קבלת עדות בקדה"ח הוי כמאן דליתא ואין לנו אלא גמר דין ואפ"ה קאמרה תורה לגמור ביום, וזה א"ש לדברי המאירי. ואפילו לקצה"ח א"ש מכיון שבקדה"ח עיקר מעשה הב"ד הוי אמירת מקודש אין לומר שד"ז נחשב כגמר דין להכשירו בלילה.